

Леонід ЛОБОЙКО,
професор кафедри кримінального процесу
Донецького юридичного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВО НА ВІДКРИТЕ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ У контексті міжнародних стандартів

Усі судові засідання повинні відбуватися відкрито за деякими винятками. Право на відкрите судове засідання міститься у міжнародних нормах (ст. 10 Загальної декларації прав людини; ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ); ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права), Конституції України (п. 7 ч. 3 ст. 129) та українському законодавстві (ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України).

1. Зміст права на відкритість судового засідання. Відкритість судового засідання може визначатися інстанцією, у якій слухається кримінальна справа, і різновидом провадження з перегляду судового рішення. Кількість інстанцій і проваджень з перегляду рішень в різних державах може бути різною. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) постановив, що принаймні одна судова інстанція повинна розглядати суть справи публічно, якщо тільки справа не підпадає під один із допустимих винятків. ЄСПЛ дійшов висновку, що якщо відбувалися усні слухання по суті справи у суді нижчої інстанції, то розгляд в апеляційному суді не обов'язково повинен бути усним і відкритим. Але може бути використане право на усний розгляд, якщо апеляція може зачіпати як фактичні, так і правові сторони справи (справа «Fredin v. Sweden»). У справі «Axen v. Germany» ЄСПЛ постановив, що вимога відкритого розгляду є обов'язковою на будь-якому «вирішальному» етапі розгляду справи.

Зміст правила про відкрите судове засідання полягає у таких положеннях:

1) *право обвинуваченого перебувати у залі судового засідання під час розгляду кримінальної справи щодо себе.* Пункт «d» ч. 3 ст. 6 ЄКПЛ передбачає право

обвинуваченого допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали. ЄСПЛ виходить з того, що загалом усі докази мусять бути представлені в присутності обвинуваченого під час слухання у відкритому засіданні задля того, щоб була можливість навести контраргументи. Тому в рішенні у справі «Barbera, Messegue and Jabardo v. Spain» ЄСПЛ, встановивши факт, що під час судового розгляду не були належно, в присутності обвинуваченого і під пильною увагою громадськості, представлені і обговорені дуже важливі докази, зробив висновок, що провадження не відповідало критеріям справедливого та публічного розгляду;

2) *право кожного перебувати під час слухань у залі судового засідання*. Відкритий судовий розгляд задовольняє інтереси не лише сторін у кримінальній справі, а й інтереси широкої громадськості, сприяючи забезпеченню довіри до судових органів. Судове засідання на відміну від процедур досудового розслідування і судових процедур під час досудового розслідування допускає присутність не лише учасників кримінального провадження, а й інших осіб (публіки, преси). Кожен громадянин (член суспільства) має право знати про те, які дії і у якій спосіб вчиняються у суді.

Кожна людина індивідуально і спільно з іншими має право бути присутньою на відкритих слуханнях, розглядах і судових процесах з метою сформування власної думки про їх відповідність національному законодавству і застосовуванню міжнародним зобов'язанням і принципам (п. «b» ст. 9 Декларації про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини та основні свободи, прийнятої резолюцією 53/144 Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1998 р.)¹.

Роблячи процес здійснення правосуддя відкритим, громадськість робить свій внесок у досягнення мети ст. 6 ЄКПЛ, а саме – справедливий судовий розгляд, гарантування якого є одним з основоположних принципів будь-якого демократичного суспільства за змістом ЄКПЛ (справа «Sutter v. Switzerland»);

3) *заборона на «безликих суддів»*. Судові процеси з «безликими суддями» відбувалися у Перу та інших державах у кримінальних справах про тероризм та торгівлю наркотиками. В Перу публіка не була допущена на такі процеси, і розгляд апеляцій та слухання з перегляду справ відбувалися у поліцейській дільниці перед суддями, які сиділи за екраном, що приховував їхні обличчя від обвинувачених. Судді у процесуальних документах замість імен використовували порядкові номери.

Комітет з прав людини заявив вимогу до перуанського уряду скасувати систему «безликих суддів» і забезпечити відновлення відкритих слухань для усіх обвинувачених у злочинах, в тому числі тих, хто обвинувачується у діяльності, пов'язаній з тероризмом².

¹ Обов'язок захищати права покладається на державу (ст. 2 і ст. 18 Декларації).

² Попередні висновки Комітету з прав людини: Перу, UNDoc. CCPR/79/Add. 67, 25 липня 1996, пар. 26.

Практика проведення секретних судових засідань «безликими суддями» визнана Комітетом з прав людини такою, що суперечить принципам Міжнародного пакту про громадянські і політичні права¹;

4) *право на інформування про час і місце судового засідання*. Суди повинні надавати інформацію про час і дату усних слухань, доступних для публіки, і забезпечувати необхідні умови в розумних межах для їх відвідування заінтересованими громадянами².

Публіці повинна бути надана можливість не лише отримати інформацію про час і місце судового засідання, а й роз'яснено, як до цього місця можна дістатися. На думку ЄСПЛ, судовий розгляд задовольняє вимогу щодо відкритості у тому разі, якщо публіка може цього місця легко дістатися. У багатьох випадках ці умови задовольнятиме той простий факт, що слухання проводяться в звичайній залі судових засідань. Водночас ЄСПЛ зауважив, що проведення судового процесу за межами звичайної зали суду, зокрема у такому місці, як в'язниця, куди широкий загал взагалі не має доступу, серйозно перешкоджатиме його відкритості. У такому випадку держава зобов'язана вживати компенсаційних заходів з тією метою, щоб громадськість та засоби масової інформації були належно поінформовані про місце проведення слухань і мали ефективний доступ (справа «Rierap v. Austria»). У цій самій справі ЄСПЛ зазначив, що інформацію щодо місця і часу судового розгляду слід надавати вчасно, оскільки слухання справи судді внесли до тижневого розкладу слухання справ суду, в якому зазначили, що слухання проходитиме у в'язниці. Цей розклад розіслали засобам масової інформації і зробили доступним для широкого загалу в канцелярії і довідковому бюро суду. Однак, крім оголошення у звичайному порядку, якихось особливих заходів – наприклад таких, як окреме оголошення на дошці суду з зазначенням в разі потреби того, як дістатися в'язниці, з чітким зазначенням умов доступу, вжито не було. Порушення права на відкрите судове засідання полягало ще і в тому, що воно відбулося рано-вранці, а не у час, коли зазвичай працюють суди;

5) розмір зали для судового засідання повинен бути достатньо великим для розміщення глядачів, а зала – обладнаною принаймні як звичайна зала судових засідань відповідними технічними засобами, щоб усі присутні мали однаково хорошу можливість бачити і чути, як відбувається судовий розгляд.

2. Обмеження щодо відкритості. Доступ публіки на судове засідання може бути обмежено, але лише у випадках, чітко визначених законодавством.

Обставини, за наявності яких публіка і преса можуть бути не допущені судом, є однаковими як у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, так і у ЄКПЛ. Такими обставинами є: моральні (наприклад, слу-

¹ Руководство по справедливому правосудию. Международная амнистия. – М.: Права человека, 2003. – С. 92.

² Международный пакт о гражданских и политических правах: подборка решений комитета по правам человека в соответствии с факультативным протоколом. – Т. 3 (33 – 39 сессии (июль 1988 г. – июль 1990 г.)). – Нью-Йорк – Женева: Организация Объединенных Наций, 2002. – С. 220.

ханья справи про статеві злочини); національна безпека у демократичному суспільстві (наприклад, коли відкритий розгляд суперечить інтересам охорони державної таємниці); якщо цього вимагають інтереси неповнолітніх або приватного життя сторін; якщо це визнається судом суворо необхідним за особливих обставин; коли публічність (відкритість) може завдати шкоди інтересам правосуддя (ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ; ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права). Зазначені винятки тлумачать дуже вузько, бо їхнє розширене тлумачення здатне підірвати віру громадян у правосуддя.

Обмеження відкритості судового засідання може полягати і у забороні оголошення певних відомостей (наприклад, про приватне життя; таких, що стосуються національної безпеки, тощо). У таких випадках засідання загалом є відкритим, але оголошувати відомості у присутності публіки не можна. Суд вправі вилучити із зали засідання громадськість і пресу.

В Україні доступ (пропуск) до судового засідання і його обмеження, окрім процесуального закону, встановлені Правилами пропуску до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів, затвердженими наказом Державної судової адміністрації і Міністерства внутрішніх справ України від 12 вересня 2005 р. № 102/765. Згідно з п. 4.2 цих Правил забороняється пропуск осіб до приміщень судів: у стані сп'яніння, що ображає людську гідність і громадську мораль (алкогольного чи наркотичного); з тваринами; з легкозаймистими, вибухонебезпечними, радіоактивними та отруйними речовинами; з колючеріжучими предметами; з валізами, господарськими сумками, пакетами, розмір яких перевищує 45х35х15 см.

Національне кримінальне процесуальне законодавство може передбачати обмеження щодо відкритості судових засідань у сумарних (спрощених) провадженнях. Згоду на таку форму кримінального провадження обвинувачений надає добровільно. Сумарне провадження пов'язане зі скороченням процесуальних гарантій, передбачених національним правом, зокрема щодо відкритого характеру судових засідань. Причому це стосується засідань у судах різних інстанцій. ЄСПЛ у рішенні у справі «Hermi v. Italy» зазначив, що він погоджується з тим, що при з'ясуванні потреби у відкритості розгляду на стадіях, які слідують за розглядом у суді першої інстанції, треба зважати й на інші міркування, зокрема й такі, як право на судовий розгляд упродовж розумного часу і пов'язану з цим потребу оперативного опрацювання справ, переданих до судів.

Вимога щодо відкритості судового засідання стосується головним чином судових стадій кримінального процесу. Однак судові засідання для з'ясування окремих питань провадження можуть бути проведені і під час досудового провадження. У тих процесуальних системах, де досудове провадження є таємним, вимога щодо відкритості судового засідання може обмежуватися. Таємниця досудового розслідування покликана забезпечувати 2 основних інтереси: повагу до приватного життя кожної особи, яка презюмується невинуватою; ефективність розслідування. Виходячи із цих положень ЄСПЛ встановив, що коли судовий орган ухвалює рішення як слідча інстанція, то судово

засідання зазвичай відбувається за зачиненими дверима, а рішення не виголошують публічно. У зв'язку з цим ЄСПЛ вирішив, що якщо ст. 6 ЄКПЛ може відігравати роль до моменту звернення до суду з метою прийняття справи до розгляду, то в цьому разі специфіка її застосування під час проведення розслідування залежить від особливостей процедури та обставин справи (справа «Ernst and Others v. Belgium»). Отже, проведення судових процедур у досудовому провадженні за закритими дверима не завжди є порушенням принципу відкритості судового розгляду.

3. Проголошення рішення. Публічне оголошення судового рішення є однією з передумов справедливого судового розгляду. У ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ зазначено, що судові рішення проголошуються публічно. Виходячи із формулювання цієї норми ЄКПЛ відкритість судового засідання є правилом, а розгляд кримінальних справ у закритому засіданні – винятком із нього. При цьому винятки повинні вирішуватися, виходячи із обставин конкретної справи.

Правило щодо публічного оголошення судового рішення у тексті ст. 6 ЄКПЛ не має винятків. Однак у ч. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права є один виняток. Він стосується тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають «іншого», тобто не відкритого, оголошення рішення у кримінальній справі.

Водночас, якщо під час закритого судового розгляду порушувалися питання, які не можуть бути розголошені перед публікою, то ці питання (наприклад, щодо національної безпеки) не повинні бути висвітлені і оголошені у судовому рішенні. Рішення повинно бути сформульоване так, щоб забезпечити баланс мети обізнаності громадськості про судові засідання і рішення, ухвалені за його результатами, і мети не завдати шкоди тим суспільним цінностям, що стали підставою для проведення закритого судового засідання.

Публічне оголошення судового рішення у кримінальній справі не можна тлумачити дуже вузько – як зачитування суддею-головуючим тексту рішення. ЄКПЛ не вимагає, щоб рішення, винесене на кінцевій стадії судового розгляду, було зачитане вголос (справа «Sutter v. Switzerland»).

У кожній конкретній справі форма публічного оголошення «судового рішення» відповідно до норм внутрішнього права держави може змінюватися з урахуванням особливостей провадження й цілей ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ у відповідному контексті, тобто задля необхідності забезпечити контроль суспільства над судовою владою для збереження й гарантії права на справедливий судовий розгляд (справа «Campbell and Fell v. United Kingdom»). Тому випадок, коли суд, не проголошуючи вироку на відкритому судовому засіданні, вручив копію його сторонам і опублікував у офіційному збірнику, що є доступним широкому загалу, ЄСПЛ не визнав порушенням вимоги щодо відкритого проголошення рішення (справа «Sutter v. Switzerland»).

Вимога щодо відкритості проголошення судового рішення, так само як і вимога щодо відкритості усього судового засідання, не є порушеною й у разі, коли хоча б одна судова інстанція проголосила своє рішення. Так,

ЄСПЛ не визнав порушення ч. 1 ст. 6 ЄКПЛ у справі «Lamanna v. Austria», де суд апеляційної інстанції проголосив своє рішення лише після перегляду його касаційним судом. ЄСПЛ констатував, що завдяки публічному проголошенню постанови апеляційного суду громадськість мала можливість з'ясувати, як суди загалом підходять до позовів про компенсацію за попереднє ув'язнення.

ЛОБОЙКО Л. Право на відкрите судове засідання у контексті міжнародних стандартів.

Стаття присвячена розкриттю змісту права на відкритість судового засідання у кримінальному провадженні в контексті міжнародних стандартів. Розглянуті випадки обмеження права на відкритість та публічність оголошення судового рішення.

Ключові слова: відкритість судового засідання, судовий розгляд, справедливість, судове рішення.

ЛОБОЙКО Л. Право на открытое судебное заседание в контексте международных стандартов.

Статья посвящена раскрытию содержания права на открытость судебного заседания в уголовном производстве в контексте международных стандартов. Рассмотрены случаи ограничения права на открытость и публичность оглашения судебного решения.

Ключевые слова: открытость судебного заседания, судебное разбирательство, справедливость, судебное решение.

LOBOYKO L. Right to a public hearing in the context of international standards.

The article is devoted to the content of the right in open court in a criminal proceeding in the context of international standards. The cases of restrictions on the right to openness and public pronouncement of the judgment.

Key words: open court proceedings, justice, judgment.